

**การปรับเปลี่ยนด้านเนื้อหาและศิลปะ
การใช้ภาษาในวรรณกรรมร้อยกรอง
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช : ความสอดคล้อง
กับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงของสังคม**

**The modification in content and diction of
eulogistic poetry for His Majesty
King Bhumibol Adulyadej : The adaptation to
new generation and social change**

ธงชัย ดิษฐ์ไส
Thongchai Ditso

บทคัดย่อ

แม้ว่าวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีลักษณะส่วนใหญ่ที่สืบทอดจารีตนิยมจากวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีต แต่ก็ยังพบว่ามีลักษณะบางส่วนที่ได้ปรับเปลี่ยนไป โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนด้านเนื้อหา และศิลปะการใช้ภาษาที่ผู้แต่งคิดสร้างสรรค์และแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ รวมทั้งการดัดแปลง เพิ่มเติมหรือพัฒนา สิ่งที่เคยปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีต

และวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ มาก่อน เพื่อนำเสนอในลักษณะใหม่ที่มีแง่มุมต่างไปจากเดิม และที่สำคัญคือเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงของสังคม

Abstract

Although some aspects of form, content and diction in the eulogistic poetry for His Majesty King Bhumibol Adulyadej are derived from past eulogistic poetry conventions, some of them, especially on content and diction are partially adapted due to authors' creativity and elaboration in order to present new aspects of eulogistic poetry, especially adapted to the new generation and social change.

บทนำ

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 จนถึงปัจจุบัน พระองค์ทรงดำรงสิริราชสมบัติมากกว่า 50 ปี นับเป็นพระมหากษัตริย์ที่ครองราชสมบัติยาวนานที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย ตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชย์ พระองค์ได้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงอุทิศพระองค์บำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ ยังความร่มเย็นเป็นสุขแก่พสกนิกรทั่วทั้งประเทศ ทรงเป็นมิ่งขวัญและศูนย์รวมแห่งความสามัคคีของปวงชนชาวไทย

ตลอดระยะเวลาในรัชสมัยของพระองค์ ประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าและมั่นคงเป็นปึกแผ่นตลอดมา นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงเป็นผู้นำในด้านชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ทรงใกล้ชิดและทรงร่วมทุกข์ร่วมสุขกับราษฎรอยู่เสมอมา พระองค์มิได้ทรงอยู่ในฐานะ “เทพเจ้า” ที่ประชาชนไม่สามารถสัมผัสได้เหมือนในสมัยโบราณอีกต่อไป ความจงรักภักดีของประชาชนที่มีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีมากที่สุดที่จะพรรณนาได้

จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติ

ด้วยความรู้สึกผูกพัน ความจงรักภักดี และความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่ปวงพสกนิกรชาวไทยมีต่อพระองค์นี้เองเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้พสกนิกรชาวไทย องค์กร และหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน ประพันธ์วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติเพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเป็นราชสดุดีและเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระองค์ ดังจะเห็นได้จากวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติทั้งประเภทร้อยแก้วและร้อยกรองที่ปรากฏในพระราชพิธีสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พระราชพิธีเฉลิมฉลองในพระราชวโรกาสที่มีพระชนมายุครบ 5 รอบ พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก พระราชพิธีกาญจนาภิเษก ฯลฯ

สำหรับวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรตินี้มีลักษณะที่โดดเด่นเนื่องจากมีรูปแบบคำประพันธ์ที่หลากหลาย และภาษาในคำประพันธ์ก็มีความไพเราะ งดงาม ตลอดจนมีความหมายอันลึกซึ้งกินใจ และถึงแม้ว่าวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชจะเป็นวรรณกรรมร่วมสมัย แต่รูปแบบ เนื้อหา และศิลปะการใช้ภาษาที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนี้ส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดจารีตนิยมในการแต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติอย่างเคร่งครัด เนื่องจากผู้แต่งสำนึกดีว่า วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติเป็นของสูงที่ต้องถนอมถนอมอย่างวิจิตรบรรจงเพื่อถวายเป็นราชสักการะ การดำเนินรอยตามจารีตนิยมที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาย่อมทำให้ผู้แต่งเกิดความมั่นใจว่าผลงานประพันธ์ของตนนั้นมีแบบแผนตามแบบฉบับครูอันทรงคุณค่าแก่การสดุดีพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์

แม้ว่าวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีลักษณะส่วนใหญ่ที่สืบทอดจารีตนิยมจากวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีต แต่ก็ยังพบว่ามีลักษณะบางส่วนที่ได้ปรับเปลี่ยนไป การปรับเปลี่ยนที่ปรากฏนี้หมายถึงการที่ผู้แต่งคิดสร้างสรรค์และแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ รวมทั้งการดัดแปลง เพิ่มเติม หรือพัฒนาสิ่งที่เคย

ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีตและวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ มาก่อน เพื่อนำเสนอในลักษณะใหม่ที่มีแง่มุมต่างไปจากเดิม และที่สำคัญคือเพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ลักษณะเด่นของการปรับเปลี่ยนวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้แก่ การปรับเปลี่ยนด้านเนื้อหา และการปรับเปลี่ยนด้านศิลปะการใช้ภาษา ดังจะกล่าวตามลำดับดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนด้านเนื้อหา

ด้วยเหตุที่วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติมีเนื้อหาหลากหลายด้าน และเนื้อหาเหล่านี้ก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของสังคม ดังนั้นการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้สอดคล้องกับสภาพสังคมจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติมีความสมจริงและสะท้อนสภาพสังคมได้อย่างชัดเจน ลักษณะการปรับเปลี่ยนด้านเนื้อหา ได้แก่ พระราชธรรม พระอัจฉริยภาพ สิ่งคู่บุญบารมี พระราชกรณียกิจ ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ สภาพบ้านเมือง ภาพของพระราชวังที่ประทับ และเนื้อหาปลุกยอที่ผู้แต่งประทับใจ รายละเอียดมีดังนี้

1.1 พระราชธรรม¹ ผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำเสนอทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในพระราชธรรมหลายประการ² ที่พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทศพิธราชธรรมทั้ง 10 ข้อ³ ที่พระองค์ทรงปฏิบัตินั้นเป็นที่น่าสังเกตว่า “ทาน” ซึ่งเป็นหนึ่งใน

¹ พระราชธรรม หมายถึง หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่พระมหากษัตริย์ทรงยึดเป็นหลักปฏิบัติ

² ตัวอย่างพระราชธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติ ได้แก่ ทศพิธราชธรรม จักรพรรดิวัตร สังคหวัตถุ และพรหมวิหาร ฯลฯ

³ ทศพิธราชธรรม คือ ธรรม 10 ประการของผู้ปกครอง ปรากฏอยู่ใน มหาสังฆคดก ว่าเป็น กุศลธรรม ธรรม 10 ประการนี้ ได้แก่ ทาน คีล ปริจาคะ อาชวะ มัททวะ ตบะ อักโกธะ อวิหิงสา ขันติ และอวิโรธนะ

10 ข้อ มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ ผู้แต่งได้ชี้ให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงปฏิบัติทานด้วยการพระราชทานทรัพย์สินเงินทองและเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ แก่ราษฎรเพียงเท่านั้น ซึ่งเป็นการปฏิบัติทานตามแบบอย่างของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริย์ไทย ดังตัวอย่างที่ปรากฏในวรรณกรรม ร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีตเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ความว่า

พระเปรมประวัติเบื่อง	ทศธรรม์ ล้วนแฮ
ทานวัตรพัสดุสรรพ	สิ่งให้
ทวยเกมอลมั่วหมู่พร	ฉิพกพวก แคลนนา
วันละวันตั้งไว้	หกห้างแห่งสยาม

(ปรมานุชิตชินไธรส, 2515, น. 185)

แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงปฏิบัติทานด้วยการพระราชทานความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ เช่น พระราชทานที่ดินทำกิน และทรงจัดตั้งโครงการในพระราชดำริกว่าพันโครงการ เหล่านี้ล้วนมีผลทำให้ราษฎรสามารถยืนหยัดเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวให้มีความสุขได้ตามอัธยาศัย ไม่เป็นภาระแก่สังคม นับได้ว่าเป็นการปฏิบัติทานที่ยิ่งใหญ่อันก่อให้เกิดผลดีแก่ประชาชน สังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืน ดังตัวอย่าง

เหนือราชใดท่านเอื้อ	อวยเกษตร
อุทิศนาบันเขต	แบ่งให้
ดวงจิตพระเมต-	ตาต่อ พสกแฮ
ทรงทนุราษฎรไกล	แห่งห้วงศรีอารีย์ฯ

(อนงค์ อินทร์มพรรย์, 2523, น. 15)

พัฒนาเกษตรกรรมทำกิน	ผลิตผลบนดิน
ท้องถิ่นทั่วไทยลือชาน	

พระราชศรัทธามหาศาล	บำเพ็ญภูมิทาน
สละราชทรัพย์ยิ่งใหญ่อ	
ประมาณห้าหมื่นกว่าไร่	พระเกียรติลือไกล
จัดสรรตั้งศูนย์พุนผล	
โครงการงานเพื่อประชาชน	ทุกถิ่นตำบล
ทุกทิศทุกภาคมากมาย	
ด้วยเดชเหตุองค์ฤาษาย	ปรับปรุงมุ่งขยาย
โครงการหลายหลากมากมี	
มุ่งให้ราษฎรอยู่ดี	พันทุกข์สุขศรี
อยู่ดีมีสุขถ้วนหน้า	
ส่งเสริมอาชีพประชา	ประกอบสัมมา
สุจริตกสิกรรมนำผล	

(ปรัชญา อภิวโส, 2540, น. 69)

1.2 พระอัจฉริยภาพ ผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำพระอัจฉริยภาพบางประการ เช่น พระอัจฉริยภาพด้านศิลปะ⁴ มาแต่งเป็นเนื้อหาหลักของเรื่อง ดังเช่นวรรณกรรมเรื่อง ลิลิตอัครศิลปิน ของ อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ และลิลิตอัครศิลปิน “นวมินทร์มหाराชา” ของ ถวัลย์ ภาศจรัส ดังตัวอย่าง

ประติมากรรมรูปปั้น	จำหลัก
พระพุทธรูปเลอลักษณ์	หล่อสร้าง
โอ่นอ่อนประหนึ่งจัก	พลิกชีพ คื่นถา
วิจิตรศิลป์ ปู ร้าง	เหตุด้วยพยายาม

(อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ, 2539, น. 94)

⁴ พระอัจฉริยภาพด้านศิลปะแบ่งออกเป็นอีกหลายแขนง เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม หัตถกรรม และภาพถ่าย เป็นต้น

...ทรงคิดค้นประดิษฐ์การสานประโยชน์ ชาติรุ่งโรจน์ชนเป็นสุขทุกเช้าค่ำ
เป็นรางวัลชั้นที่หนึ่งซึ่งเลิศล้ำ “กัณฑ์น้ำชาพัฒนา” เกริกสากล
(ณรงค์ อิมเย็น, 2539, น. 346)

ลักษณะดังกล่าวนี้ยังไม่เคยปรากฏว่ามีวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ
ในอดีตเรื่องใดที่นำพระอัจฉริยภาพด้านศิลปะมาแต่งเป็นเนื้อหาหลักของเรื่อง
เช่นนี้ โดยส่วนใหญ่แล้วผู้แต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติในอดีตได้นำพระ-
ราชกรณียกิจหลัก ๆ มาแต่งเป็นเนื้อหาหลักของเรื่อง อาทิ ด้านการทหาร เช่น
ยวนพ่ายโคลงดั้น ลิลิตตะเลงพ่าย ฯลฯ ด้านการศาสนา เช่น โคลงชะลอ
พระพุทธรูปไสยาสน์ โคลงดั้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯลฯ ด้านการศึกษา
เช่น ลิลิตสุภาพสดุดีพระราชบัญญัติประถมศึกษา ฯลฯ ดังเช่น

ธ บรรหารตระบัด ว่าเราจัดจตุรงค์ จะไปยงยอยยุทธ์ ยัง
กำพุกพารา คึกมอญมาชิงคว้น กัณบให้ไปออก บอกให้เต้าโดยตก
ควรจะยกไปยุทธ์ เปนมหุศวมหารัต บันเอาไชยชิงขึ้น แล้ว ธ
ก็ขึ้นออกพจน์ พระราชกฤษฎีกา ประกาศ แก่เมืองราชบุรี เกณฑ์โยธา
ห้าร้อย

(ปรมานุชิตชินไธย, 2515, น. 90)

ภูธรพระผู้สถล
บำบัดโฉดเขลาคลา
โอ้ ! เป็นพระคุณหา
คือพระผู้เลิศล้ำ

ศึกษา ฉะนั้นแล
คลาดพัน
ใดเปรียบ เล่าเอย
“พระเจ้าศึกษา”

(อุปกิตศิลปสาร, 2511, น. 51)

การนำพระอัจฉริยภาพด้านศิลปะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
มาแต่งเป็นเนื้อหาหลักของเรื่องนั้น อาจเนื่องมาจากผู้แต่งพิจารณาเห็นว่า
พระอัจฉริยภาพด้านศิลปะ เช่น ทรงปั้นและหล่อพิมพ์พระพุทธรูปปางต่าง ๆ

เพื่อส่งไปให้ประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ ได้เคารพบูชาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ทรงประดิษฐ์กังหันน้ำชัยพัฒนาเพื่อนำไปใช้บำบัดน้ำเสียตามสถานที่ต่าง ๆ และ ทรงถ่ายภาพสถานที่ทุกแห่งที่เสด็จพระราชดำเนิน เพื่อทรงเก็บไว้เป็นข้อมูล ประกอบงานที่ทรงปฏิบัติได้ทันที่และมีประสิทธิภาพ พระอัจฉริยภาพด้าน ศิลปะเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าพระราชกรณียกิจหลัก ๆ เพราะ มีส่วนช่วยให้การพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น

1.3 สิ่งคู่บุญบารมี สิ่งคู่บุญของสมเด็จพระบรมมหาราชวัติไทยใน วรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีต ได้แก่ นางแก้ว และช้างแก้ว ซึ่งเป็นสิ่งคู่บุญบารมีที่เหมือนกับของพระจักรพรรดิ⁵ ดังปรากฏในเรื่องโคลง ลิลิตสุภาพพระบรมราชาภิเษกสัปตมะราชมหাজักรวิวงศ์ โคลงดั้นเฉลิมพระ- เกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฯลฯ ดังตัวอย่าง

เยาะมาลย์มิ่งด้าวมิ่ง	มะเหลสี เจ้าเอย
ทรงเครื่องสยามกษัตริ	ขึ้นเกล้า
รำไพพรณีฉวี	วิภาสแข่ง แชง
สถิตอาสน์อนุราชเฝ้า	ชิดข้างฉวางอุดร
...	
สมสวยศมศักดิ์ทั้ง	สมวงศ์ แม่อา
สมคู่ภูธรเรศทรง	ศักดิ์เกล้า
สมสิ่งมิ่งอุมาวมง	กฤษณ์- รือเอย
สมอย่างยอดนางแก้ว	เกศหล้าราชินี

(นราธิปประพันธ์พงศ์, 2472, น. 21)

⁵ สิ่งคู่บุญบารมีของจักรพรรดิหรือแก้วเจ็ดประการ ได้แก่ จักรรัตน์ (จักรแก้ว) หัตถิ รัตน์ (ช้างแก้ว) อัสรัตน์ (ม้าแก้ว) มณีรัตน์ (มณีแก้ว) อิตถีรัตน์ (นางแก้ว) คหปติรัตน์ (ขุนคลังแก้ว) และปริณายกรัตน์ (ขุนพลแก้ว) จากการศึกษาวรณกรรม ร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปรากฏสิ่งคู่บุญบารมีของ พระองค์ที่เหมือนของจักรพรรดิ คือ นางแก้ว ช้างแก้ว และขุนพลแก้ว

คำคนห่อนเหือดยั้ง	ยอบบุญ
ยอพระยศควรครอง	ครอบไว้
เพื่อกผู้จะมาหนุน	มาเนื่อง มาเอย
ถึงท่วนเจ็ดช้างได้	ดั่งคำ
สรรเสริญเรือเริ่มอ้าง	ออกเมือง มาแล
ผั่งเพือกสองก่อนนำ	นอบเท้า
มาสู่สวัสดิ์เรื่อง	นคเรศ
สนองบาทบงกชเจ้า	ก่อนมา
สารสวัสดิ์ศรีเศวตล้วน	มากมี
ชาติฉันทันต์ปรา	เสริญแท้
อุโบสถสวัสดิ์ศรี	บริสุทธิ์ ยิ่งพ่อ
มาสู่พระโพธิ์แล	เล่ห์อินทร์

(ตรัง, 2515, น. 109)

วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่เกี่ยวกับสิ่งคู่บุญบารมีของพระองค์ ซึ่งแตกต่างกับของพระจักรพรรดิ คือ พระราชชนนี พระราชธิดา และประชาชน ลักษณะดังกล่าวนี้ไม่เคยปรากฏว่ากวีในอดีตเคยกล่าวในการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์พระองค์ใดเลย ดังตัวอย่าง

ทรงมี พระแม่แก้ว	จอมบุญ
ยอดยั้งรัตนคุณ	อะเคื้อ
สมเด็จพระชนนีจุน	เห็นแจ่ม ใจนา
ทางทูลธาวาเมื่อ	เสด็จด้วยกรุณา
หน่วยอาสาแพทย์พร้อม	พยาบาล
สมเด็จพระราชทาน	ก่อตั้ง
ออกไปถิ่นกันดาร	ดับทุกข์ ท้วนนา
เย็นศิระราษฎร์ทั้ง	ทั่ว้าวแดนไทย

(อนงค์ อินทร์มพรรย์, 2523, น. 7)

พระเยาวมาลย์ยอດแก้ว

ดวงพระเนตรซ้ายขวา
พระโฉมสุทธีโสภา
บุญแม่มาจากชั้น

ธิดา ราชเฮย

กษัตริย์หัน
เกินกล่าว เฉลยหนอ
ฟากฟ้าดุสิตสม

(อนงค์ อินทร์มพรรย์, 2523, น. 11)

ทรงมีพลกแก้ว

เคียงบาทอดิศร
ยอมตายเพื่อภูธร
กายจิตชีวิตเฝ้า
ทุกกมลราชฎีล้วน
ถวายชีพเป็นราชพลี
ทุกเพศเผ่าพันธุ์มี
ไทยเทิดพระบาทไว้

นิกร ไทยเฮย

กษัตริย์เจ้า
ทุกเมื่อ นาพ่อ
ฝากไว้บาทยุคล
รักดี ท่านเฮย
เพื่อให้
จงรักมั่น คงเฮ
หว่างเกล้าชาวไทย ฯ

(อนงค์ อินทร์มพรรย์, 2523, น. 14)

การที่ผู้แต่งกล่าวถึงพระราชชนนี พระราชธิดา และประชาชนว่าเป็น
สิ่งคู่บุญบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ซึ่งให้เห็นว่าผู้แต่งได้คำนึง
ถึงสภาพความเป็นจริงของสิ่งคู่บุญบารมีเหล่านี้ในแง่ที่เกิดขึ้นเคียงคู่กับ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ สิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญที่ช่วยส่งเสริม
ให้พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความราบรื่น และสงบสุขร่มเย็น
โดยเฉพาะพระราชชนนีและพระราชธิดาซึ่งมีส่วนช่วยปฏิบัติพระราชภารกิจ
ต่าง ๆ ส่วนประชาชนนั้นถือว่าเป็นผู้ที่อยู่ในปกครองของพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว ถ้าประชาชนประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีก่อประโยชน์แก่สังคม
และประเทศชาติแล้ว บ้านเมืองก็ย่อมมีแต่ความเจริญและความสงบสุข
ส่งผลให้พระองค์ทรงสำราญพระราชหฤทัย

1.4 พระราชกรณียกิจ การปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระราช-
กรณียกิจ คือ การที่ผู้แต่งไม่ได้มุ่งนำเสนอเพียงพระราชกรณียกิจหลักใหญ่ ๆ

อันได้แก่ ด้านการศึกษา ด้านการศาสนา ด้านการทหาร ด้านการต่างประเทศ และด้านประเพณีและศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจที่สืบทอดจาริตนิยมนั้น แต่ผู้แต่งยังได้นำเสนอพระราชกรณียกิจด้านอื่น ๆ ในบทประพันธ์อีกด้วย ได้แก่ ด้านการเกษตร ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านกีฬา ดังตัวอย่าง

โปรดค้นคว้านำ “ฝนหลวง” ทรงทำ ได้ประสิทธิ์สม ชาวสวน
นาไร่ ไร่แล้งรื่นรมย์ เลิกทูลกรรมตรม รับพระเมตตา
(ศรีวรรณ นาคะประทีป, 2530, น. 18)

ทันตแพทย์อีกหน่วยที่ช่วยชาติ	ธ ประกาศเสริมสุขไปทุกย่าน
ในท้องถิ่นขรุขระทุรกันดาร	ช่วยต่อต้านทุกไข้โรคและโรคภัย
	(สมหวัง สาระภา, 2531, น. 81)

...คนพิการอุ้นใจ เหมือนเทพไทอุปถัมภ์ นำสุขมาประทาน
คนพิการมีบุญ ได้รับจุณเจือจัด จากจอมกษัตริย์ประเสริฐ เกิดความหวัง
พลังใจ ครองชีพไปเป็นสุข ปราศทุกข์เพราะพระบารมี องค์จักรีเลิศล้ำ
คนพิการผ่านพ้น ยากไร้เหลือเช็กุณ แลนา
(เฉลิมชัย ตาละลักษมณ, 2530, น. 38)

...ธ ทรงมีพระราชดำริทรงริเริ่ม	ด้วยการเสริม “หญ้าแฝก” เทรกดินหนุน
รากหยั่งลึกยึดพื้นที่มากมีคุณ	การลงทุนที่ให้ผลน่าสนใจ
แม่แรงฝนแรงลมโถมกระหน่ำ	มิอาจทำลายหน้าดินสูญสิ้นได้
แนวหญ้าแฝกพิทักษ์ดินพันล้านภัย	รักษดินไว้ให้คู่แหล่งพันแรงกวน
	(ณรงค์ อิมเย็น, 2539, น. 279)

...ทรงชูชูปอุปถัมภ์เลิศล้ำค่า การกีฬาหลายอย่างที่สร้างสรรค์
ประชาชนพลชาติราษฎร์ตื่นตัน รับรางวัลราชทานการกีฬา
(สมหวัง สาระภา, 2531, น. 129)

การนำเสนอพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ เหล่านี้ เนื่องจากผู้แต่งตระหนักดีว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญต่อพระราชกรณียกิจทุก ๆ ด้านอย่างเท่าเทียมกัน กล่าวคือ พระราชกรณียกิจหลักใหญ่ ๆ คือ ด้านการศึกษา ด้านการศาสนา ด้านการทหาร ด้านการต่างประเทศ และด้านประเพณีและศิลปวัฒนธรรมนั้นมีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของชาติบ้านเมืองมาทุกยุคทุกสมัย พระองค์จึงทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเหล่านี้สืบต่อมา ในขณะที่พระราชกรณียกิจอื่น ๆ คือ ด้านการเกษตร ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ด้านสังคมสงเคราะห์ ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านกีฬา ก็มีความสำคัญต่อการพัฒนาบ้านเมืองในภาวะสังคมปัจจุบันที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ดังจะเห็นได้จากสภาพการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในปัจจุบันที่ต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ เช่น การขาดแคลนต้นทุนการผลิต สภาพดินฟ้าอากาศแปรปรวน ผลผลิตไม่ได้คุณภาพ ฯลฯ และจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในท้องถิ่นทุรกันดารส่งผลให้พระองค์ทรงตระหนักถึงสภาพปัญหาด้านการเกษตรดังกล่าว และทรงคิดค้นหาแนวทางช่วยเหลือเกษตรกร ดังปรากฏในพระราชกรณียกิจด้านการเกษตรเป็นจำนวนมาก

นอกจากปัญหาด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแล้ว พระองค์ยังทรงพบว่าการให้บริการทางด้านการแพทย์และสาธารณสุขยังไม่ทั่วถึง ประชาชนในท้องถิ่นทุรกันดารจึงประสบปัญหาสุขภาพ เกิดผลกระทบทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และเศรษฐกิจ จึงเป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านการแพทย์และสาธารณสุขเพื่อบรรเทาปัญหาให้แก่อราษฎร เช่น โครงการแพทย์หลวงเคลื่อนที่ พระราชทานโครงการหน่วยทันตกรรมเคลื่อนที่พระราชทาน และการพระราชทาน “เรือเวชพาหน์” สำหรับใช้เป็นหน่วยแพทย์เคลื่อนที่รักษาราษฎรทางน้ำ เหล่านี้นับว่าเป็นการบรรเทาปัญหาในระยะสั้น ส่วนการบรรเทาปัญหาในระยะยาวนั้นพระราชกรณียกิจด้านการกีฬาที่พระองค์ทรงส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมทางด้านการกีฬามาโดยตลอดนั้น ก็นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ประชาชนมีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ

นอกเหนือจากประชาชนที่ประสบกับปัญหาด้านสุขภาพแล้ว พระองค์ยังทรงบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนที่ประสบปัญหาสาธารณสุข และเป็นผู้ด้อยโอกาส ด้วยการแก้ปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เช่น ทรงจัดตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ และมูลนิธิราชประชาสมาสัย เป็นต้น

พระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานั้น เป็นพระราชกรณียกิจสำคัญในสภาวะที่ประชาชนประสบความทุกข์ร้อนทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ อันมีมูลเหตุมาจากสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ จึงกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับราษฎรอย่างถ่องแท้ และทรงมุ่งมั่นในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อให้บังเกิดผลดีแก่ราษฎรอย่างแท้จริง

นอกจากนั้นการที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของโลก ประกอบกับปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้สภาพแวดล้อมของประเทศไทยเสื่อมโทรมลงนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในสภาพการณ์ดังกล่าว จึงทรงหาแนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมที่เกิดขึ้นอย่างทันที่ พระราชกรณียกิจด้านสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความใส่ใจพระราชหฤทัยในความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยตรง

การปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานั้น ล้วนแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งมั่นในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ด้วยความใส่ใจพระราชหฤทัยมุ่งมั่นและเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย จนบังเกิดผลดีแก่ประชาชนและประเทศชาติอย่างยั่งยืน

1.5 ภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ ภาพลักษณ์แบบอุดมคติที่พระมหากษัตริย์มีพระชาติกำเนิดสูงส่งมาจากเทพเจ้าบนสรวงสวรรค์ มีพระสิริโฉมงดงามสง่า และมีพระราชจริยวัตรงดงามในทุก ๆ ด้านนั้น เป็นจารีตนิยมของวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติที่สืบทอดต่อกันมา ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องยวนพ่ายโคลงดั้น โคลงดั้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ลิลิตของพระองค์เจ้าคัคณางค์คุณ ๒๗๓๑ ดังตัวอย่าง

พระเสด็จสถิตด้าว
โอบาสพิมลฉาย
ทรงพาหนหงส์บิน
มาประสิทธิ์สอนหล้า

แดนดิน
เฉิดฟ้า
ลอยล่อง มาแฮ
โลกเฉลิม

(ตรึง, 2515, น. 161)

งามองค์ไทธิเบศร์เจ้า
งามพระปัญญางาม
งามบุญดุษฎีงาม
งามเกียรติกำจรแล

จอมสยาม
เลิศแท้
เรื่องก่อน
คัพพัชร์สรเสรีญ

(พิชิตปรีชากร, 2516, น. 26)

ในส่วนของวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น นอกจากผู้แต่งจะนำเสนอภาพลักษณ์ของพระองค์ในแบบอุดมคติซึ่งสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของคติการปกครองแบบทวยราชาที่แม้จะมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และจบจนถึงปัจจุบันจะเป็นระยะเวลาหลายร้อยปีแต่คตินี้ยังคงสืบทอดต่อมาอยู่ในความเชื่อและค่านิยมของคนไทยทุกยุคสมัย เนื้อหาอีกส่วนหนึ่งก็ยิ่งปรากฏภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในลักษณะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ทรงมีเลือดเนื้อ และทรงเหน็ดเหนื่อยตรากตรำจากการทรงงานหนักเช่นคนทั่วไป แต่ที่แตกต่างก็คือพระองค์ทรงไว้ซึ่งคุณงามความดีเป็นอย่างยิ่ง ดังตัวอย่าง

บ้างถลาเข้าบิบบเบื้อง
“โอ้...พระองค์ทรงมี
อัศจรรย์สุดใจจึ
ประจักษ์แน่แม่ม้วย
แท้ให้อริราชเชื้อ
มีเลือดเนื้อกระดูกยล

ขงษ์บดี- ศวรเอย
กระดุกด้วย”
แจ่งสู่ สหายแฮ
หมดสิ้นสงสัย
ปุถุชน
เยี่ยงผู้

ข้าไ้บาทยุคล
ไฉน ฐ แกร่งกล้ารู้

ของพระ- องค์เอย
รอบล้าพิศวง
(สุภร ผลชีวิน, 2527, น. 24)

มีกษัตริย์พระองค์ไ้หนบ้างไ้หมหนอ	ทรงงานไ้ระย่อไ้เคยเห็น
กลางป่าเขายากแค้นแสนล้าเค็ญ	ย่ำยามเย็นมืดค้ำยังดำเนิน
ในเบ็องชัยเหวหุบหลบลดหล่น	เบ็องขวาสูงชันชันเขาเขิน
ตามทางไ้หน่นามขวากล้าบากเกิน	แนวเนินเนื่องนับล้าเหลี่ยมกัน
ตัวเหลือบปลิงทากก็หลากหลาย	ไ้ต่อมพระวรกายกระไรนั้น
โคลนเกรอะเลอะที่ฉวีวรรณ	พระพักตร์มันหมองล้าไ้ไม่นำพา

(วทัญญู ปรัชญาณนท์, 2539, น. 159)

ภาพลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวดังกล่าวนี้นี้ไ้เคยปรากฏกับพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ในวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีตเล่มใดมาก่อน และชี้ให้เห็นว่าผู้แต่งซึ่งอยู่ในฐานะประชาชนคนหนึ่งมองภาพของพระมหากษัตริย์ตามสภาพความเป็นจริง อีกทั้งยังตระหนักถึงความเหน็ดเหนื่อยตรากตรำของพระองค์ที่ไ้ต้องทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนานัปการเพื่อความอยู่ดีกินดีของราษฎร จึงเป็นแรงบันดาลใจสำคัญที่ไ้ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์เช่นนี้ขึ้น

1.6 พระบรมวงศานุวงศ์ ผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้กล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งประกอบด้วยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสและพระราชธิดา ทั้งในแง่ของการเป็นสิ่งคู่บุญบารมีเสริมบุญบารมีไ้กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และการช่วยปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อประชาชนและประเทศชาติ

วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีตไ้นิยมกล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์เช่นนี้ จะกล่าวถึงก็แต่เพียงพระบรมราชินีและเหล่าพระสนมในแง่ที่ชมพระสิริโฉมอันงดงามและเป็นสิ่งเคียงคู่บุญบารมีของ

พระมหากษัตริย์เป็นส่วนใหญ่ ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องโคลงยอพระเกียรติ
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โคลงลิลิตสุภาพพระบรมราชาภิเษกสถาปมมหาราช
มหาจักรีวงศ์ ฯลฯ ดังตัวอย่าง

มีพระอัคเรศซ้าย	ขวาผจง
อีกหมู่พระสนมองค์	อ่อนพริ้ม
เผ่ากษัตริย์ขัตติยวงศ์	เมืองออก
โลกเล็งสมรป้อม	ลุ่มลุ่มเททรวง
แต่ละองค์ทรงภาคย์เพียง	พิมพ์สวรรค์ แลฤา
ถาว่าจันทรแจ่มจรัส	สู่ไท่
วิมลมุขภมูฉั่น	ฉายเจิด จมना
ศุภลักษณ์วิไลยไฉ่	เลื่อนฟ้ามาดิน
มาทูลถนอมบาทไท่	ขจรขจาย
ดุจดาราราย	เรือฟ้า
ล้อมจันทร์พิมลหมาย	หมดเมฆ
จันทร์แจ่มจอมภาพหล้า	เลิศล้วนควรชม

(สวน, 2521, น. 18)

และมีอยู่ 1 เรื่อง คือ ฉันท์และภาพยี่ห้อโคลงของหม่อมเจ้าเพิ่ม ซึ่งกล่าวถึง
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถว่าทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้าน
การปกครองแทนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในคราวที่เสด็จ
ประพาสยุโรป ดังความว่า

ปางพระอัคเรศเจ้า	จอมกษัต รัยฤา
เถลิงเศวตราชาฉัตร	ต่างเทียน
สมเด็จพระบรมขัตติ-	ยราช สวามิศร์เฮ
ทรงทศพิธฤาเพี้ยน	พฤติแผ้วจักรี
ปางพระอัคเรศเจ้า	จอมภาพแผ้วราชินี
ทรงพระกตเวที	สนองราชภรรดา

โดยพระปรมาภิไธยอ้าย	โองการ
รับพระราชบรรหาร	เสร็จแล้ว
สิ่งใดซึ่งพระราชทาน	วโรวาท ไว้นอ
รห่อนเลมิดหมิ่นแม่	มาตรน้อยไปมี

(เพิ่ม, 2516, น. 163)

ในขณะที่วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้กล่าวถึงสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในแง่ที่มีพระสิริโฉมงดงาม ทรงเป็นคู่บุญบารมี และทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคราวที่ทรงพระผนวชเพียงเท่านั้น แต่ผู้แต่งยังได้กล่าวถึงสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในแง่ที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ เพื่อช่วยแบ่งเบาพระราชภาระของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนประชาชนในท้องถิ่นทุรกันดาร และมีพระราชดำริให้จัดตั้งมูลนิธิและโครงการต่าง ๆ อาทิ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชูปถัมภ์ มูลนิธิสายใจไทย โครงการปาร์กน้ำ โครงการอนุรักษ์เต่าทะเล โครงการศูนย์เพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์ป่า ฯลฯ ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระราชินีศรีสยาม	ประทานความสุขให้ไทยทุกที่
เพียงเพราะยี่มอิมบุญญาบารมี	แก้วจักรีแก้วไผทงามใดปาน
ประโยชน์ชนล้นสุขประยุกต์ราษฎร์	ยุคลบาทเบิกบุกทุกถิ่นฐาน
เพื่อไทยเย็นเป็นไทยอยู่ได้นาน	ทรงกอปรงานแก่เก่าเข้าป้องกัน

(สมหวัง สาระภาะ, 2531, น. 130)

จันทร์ฉายเจิดแจ่มฟ้า	อัมพร
แสงแผ่ทั่วดินดอน	ลูปไล่
ดุจองค์เอกอติศร	สิริกิติ์
ทรงแผ่เมตตาให้	โลกเหี่ยมมหฤหรษ์

รังสรรค์ศิลปะเค้า
ทรงช่วยชูอดหนุน
ผลิตของออกขายจน
ทรงจัดคัดขายได้
ปกป้องพื้นแผ่นดิน
มูลนิธิสายใจไทย
สะสมทรัพย์จากใจ
วีรบุรุษคุณล้ำ

โครงคุณ
ราษฎร์รู้
เจือครอบ ครัวแฮ
ทรัพย์แล้วรีบคืน
แดนไกล
ช่วยคำ
บริจาค
เลิศแล้วช่วยเหลือ

(เฉลิมชัย ตาละลักษมณ์, 2530, น. 20)

นอกจากนี้วรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติในอดีตเรื่อง ฉันทและกาพย์
ห่อโคลงของหม่อมเจ้าเพิ่ม ยังได้กล่าวถึงการถวายพระพรแด่เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ
สยามมกุฎราชกุมาร พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ดังนี้

อำพินเนศหน่อท้าว
เชิญเสด็จเทพครรไล
บริรักษ์ราชดนัย
ให้พระเสวยสวัสด์แม่
อำพินเนศปิโยรส
เชิญช่วยประคองเคียง

พฤษภาไกร ลาสเอย
ยุโรปแล
สยามมกุฎ เทอญนา
พิทยล้ำคั่นเวียง
สวยมภูวศภาเสี่ยง
พระยุวราชเกษมเอย

(เพิ่ม, 2516, น. 157-158)

แต่ในวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวไม่ได้กล่าวถึงเฉพาะพระราชโอรสเท่านั้น ยังได้กล่าวถึงพระราชธิดา
ในแง่ของพระปรีชาสามารถในแต่ละด้าน และการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ
เพื่อแบ่งเบาพระราชภาระของพระราชบิดา ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช รัชทายาทยิ่งยงมกุฎเกล้า
ทรงเชี่ยวชาญการยุทธสุดปรีชา ร่วมพัฒนารอยบาทราชบิตร
(สมหวัง สาระภาะ, 2531, น. 131)

อนึ่งองค์อนงค์นาถ ธิดาราชเรืองศรี
พระเทพรัตน์ฯ กุมารี ก็มากบุญพระคุณพราย
พระเปรี๊ยะปราดฉลาดล้ำ มโนธรรมประเทืองฉาย
นิพนธ์พจน์พระพุทธรูป ประโยชน์เพื่อผดุงผล
(วรรณดี สรรพจิต, 2531, น. 52)

องค์ฟ้าหญิงยุวดี “จุฬารัตน์วลัย-
ลักษณ์” อรธิดาไอ- ศววรรษย์
ทรงวัตรคู่พระหทัยชนกชนนีสรรรค์
สุขชาติประชานันต์ นิยม
(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539, น. 121)

ผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังได้กล่าวถึงพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่น ๆ เช่น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ว่าทรงดำรงพระราชฐานะพระราชชนนีที่ทรงอภิบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นพระมหากษัตริย์ที่ปฏิบัติพระราชกรณียกิจน่านับการเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของราษฎรและบ้านเมือง ดังความว่า

พระบรมราชชนนี ทรงมีบรมคุณไพศาล
เพราะพระพระราชทาน รัตนกษัตริย์แก่รัฐไทย
ทรงถนอมกล่อมเกลี้ยงสอน ยามภูธรเยาว์พระวัย
แม่องค์พระภูวไนย เถลิงถวัลย์ราชฉัตรดำรง
(ศรีวรรณ นาคะประทีป, 2530, น. 66)

ตลอดจนกล่าวถึงพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงปฏิบัติเพื่อช่วยเหลือประชาชน เช่น มีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการแพทย์อาสา และเสด็จฯ เยี่ยมสำรวจทหารในเขตชายแดน ฯลฯ ดังตัวอย่าง

สมเด็จพระย่าหลวงดวงแก้วชาติ	เมตตาราษฎร์ทั่วไทยแผ่ไอร่ม
สมเด็จพระชนนีทรงศรีบุญ	โอบการุณย์ทั่วหล้าประชาซึ่ง
ป่วยที่ไหนไข้ที่นั่นหมั่นไปตรวจ	พระคุณยวดยิ่งไกลยิ่งไปถึง
แพทย์และพยาบาลสานคำนึง	ราษฎร์ได้พึงพิงพักเป็นหลักใจ
เยี่ยมสำรวจทหารชาวบ้านทั่ว	ที่เป็นรั้วชีพเสี่ยงสักเพียงไหน
พระห่วงหาอาทรถอนทุกข์ภัย	ไกลแสนไกลพระกล้าทรงมาเยือน

(สมหวัง สาระภาะ, 2531, น. 130)

การปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์ดังที่กล่าวมานั้น เป็นการมุ่งนำเสนอให้เห็นว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทรงมีบทบาทในการปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ เพื่อช่วยแบ่งเบาพระราชภาระของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และที่สำคัญคือเพื่อความวัฒนาผาสุกของประชาชนและประเทศชาติบ้านเมือง ซึ่งเป็นลักษณะเนื้อหาที่ปรับเปลี่ยนให้มีแง่มุมแปลกต่างไปจากวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีต

1.7 สภาพบ้านเมือง นอกจากผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะสืบทอดจารีตนิยมจากวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีต ด้วยการชี้ให้เห็นสภาพบ้านเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่ดีมีสุข เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระปรีชาสามารถในการพัฒนาประเทศ และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจนันทนาการเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขแก่บ้านเมืองและประชาชนแล้ว ก็ยังปรากฏการปรับเปลี่ยนเนื้อหาที่ชี้ให้เห็นสภาพบ้านเมืองในภาวะวิกฤตจากเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ 2535” ซึ่งเป็นวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่รุนแรง ส่งผลให้ประชาชนบาดเจ็บและเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก และวิกฤตการณ์ดังกล่าวก็มีแนวโน้มว่าจะรุนแรง

มากขึ้นเรื่อย ๆ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงใช้ “พระบารมี” และ “พระราชธรรม” เข้ามาช่วยแก้ไขวิกฤตการณ์เหล่านั้นจนบ้านเมืองกลับคืนสู่ภาวะปกติได้ในที่สุด ดังตัวอย่าง

ดังจะกล่าววิกฤตการณ์มา	
นิเทศธิบายระบือพระบา-	รมีธรรม
ปาง “ตุลา” มหาวิโยคระกำ	
ล “โสฬส” ณ เศษหน้า	จลาจล
ก่อนวิบากวิบัติจะช้ดจะพา	
ไผทประเทศเทววิชา-	ลแสนเข็ญ
บุญพระภูมิบาลก็บังบเห็น	
มหันตทุกข์กลายเป็น	ประดณคานต์
โดยถนอม ประภาส ณรงค์ ทหาร	
ก็หยุดยั้งวิกฤตการณ์	เพราะเกรงบุญ
เนรเทศสิพลันก็สันติสุน-	
ทริยธรรมและน้ำกรุ่น	พระราชัย
คลื่นทะเลสงบก็สบบมัย	
สมุทรสมานละมุนละไม	ระลอกมนต์
คือพระอานูภาพพระเดชะพล	
พลกสยามเย็นเพราะผล	พระบำรุง ฯ

(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539, น. 101-103)

ทรงใช้ธรรมะแก้	เหตุการณ์
พลเอกทำรัฐประหาร	รัฐล้ม
ทหารคว่ำรัฐบาล	นายชาติ ชายเฮย
พลเอกสุจินดาแก้ว	เกศเข้าครองเมือง ฯ
เกิดเรื่องคนคลังไคล้	นายจำ- ลองเฮย
ปลุกระดมชนนำ	ทัพบ้า

ปะทะทัพทหารทำ
พาไพร่พลดาหน้า

ศึกเก่ง นักเฮย
บุกเข้า เมาเมือง ฯ

...

ฝ่ายว่าพระองค์พระเจ้า
ตรัสสั่งเรียกหาตัว
จำลองฝ่ายคุมหัว
ฝ่ายสุจินดากล้า

อยู่หัว
บุรุษบ้า
พลไพร่
อย่าล้าผลาญกัน ฯ

อัศจรรย์สองฝ่ายน้อม
ฝ่ายสุจินดาหย่าทัพ
จำลองส่งพลกลับ
ใช้พระคุณดับด้าน

ยอมรับ
กลับบ้าน
บ้านช่อง
เคียดแค้นคืนดี ฯ

(เทพ สุนทรศารทูล, 2539, น. 18-20)

การปรับเปลี่ยนเนื้อหาดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าเมื่อบ้านเมืองตกอยู่ในภาวะวิกฤต ยากที่ประชาชนทั่วไปจะแก้ไขให้กลับคืนสู่ภาวะปกติได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีเคยนิ่งดูดาเย แต่ทรงใช้พระวิจรรณญาณอย่างสุขุม คัมภีรภาพแก้ไขวิกฤตนั้นให้ผ่านพ้นไปได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าแม้ประชาชนจะอยู่ในสภาวะการณใด พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ก็ทรงมีเคยทอดทิ้งให้ราษฎรของพระองค์เผชิญชะตากรรมอันโหดร้ายแม้เพียงสักครั้ง นับเป็นบุญของประเทศไทยโดยแท้ที่มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงห่วงใยบ้านเมืองอยู่ทุกขณะ

1.8 ภาพของพระราชวังที่ประทับ นอกเหนือจากภาพความงดงามในด้านศิลปกรรมของพระราชวังที่ประทับตามแบบอย่างจารีตนิยม ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ผู้แต่งยังมุ่งนำเสนอภาพของพระราชวังที่ประทับในแง่มุมที่ปรับเปลี่ยนไป คือ การที่ผู้แต่งกล่าวถึงพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต พระราชวังที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าเป็นสถานที่ทรงงานในโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา ซึ่งแบ่งออกเป็นโครงการย่อย ๆ อีกหลายโครงการ เช่น โครงการนาสาธิต โครงการประมงพระราชทาน โครงการโรงโคนม โครงการ

โรงนมผง โครงการโรงสีข้าว และโครงการโรงบดเกลบ ฯลฯ โครงการต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพด้านการเกษตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระราชดำริของพระองค์ในการส่งเสริมอาชีพด้านการเกษตร ดังตัวอย่าง

พระโครงการเกษตรย่อม	ก็มากพร้อมพระจำนง
ณ สวนจิตรลดาทรง	สฤษฎ์เป็นปัทมสถาน
ประมงมันพะเพาะพันธุ์ปลา	ธเสริมค่าวิชาการ
สระคูขุดขยายงาน	ประสานโยงประมงไทย
เจริญนาธสาธิต	ประกอบวิทยาการ
วิจัยพันธุ์ถาวร	วิธีเพิ่มผลิตผล...
พระทรงเป็นกษัตริย์สวรรค	เกษตรอันประเสริฐศรี
ประชาชูประภูมี	เสมอมีมกฏบุญ
พระกิจเนื่อง ณ โคนม	นโรดมผดุงคุณ
ตรัคันคว้าวินาหนน	วิธีนำกระทำการ
ประเดิมก่อประกิดโรง	พระนมผงดุสิตฐาน
วิจัยกิจประดิษฐ์ชาญ	ประเทืองชาติมิขาดแคลน
และโรงสีก็ทรงสร้าง	ชนิดอย่างประหยัดแทน
ระเบียบชอบระบอบแผน	ประสิทธิ์ภาพประโยชน์ผล
ณ เขตราชวังจิตร-	ลดากิจเกษตรดล
ดิเรกเพื่อพลกชน	ฉลาดดำริทำกิน
พระเนาเวียงประทับวัง	มิใช่ร้างสราญจินต์
สวดยสุขพระทรัพย์สิน	ทว่าทรงพระกิจจา
มิท้อถอยพระทัยเที่ยง	บล่ำเอียงพระเมตตา
ตลอดกาลเวลา	ธห้วงราษฎร์มอง
ผิผ่านราชวังหลวง	จะสบปวงธทดลอง
เกษตรโคสระคุคลอง	คละพฤกษาพนาแปลง

ประจักษ์ชัดกษัตริย์ศรี	เกษตรปรีชญาแจ้ง
เจริญคุณมิเคลือบแคลง	กระจำแจ้ง ณ ใจชน ฯ
(คิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539, น. 77-79)	

วังจิตรลดาถ้วน	เกษตรสวนนวนานีเวศ
เป็นที่พระภูเบศ	ประกอบกิจเกษตรประสงค์
เป็นอุทยานล้วน	เกษตรสวนเพาะปลูกประมง
ทดลองเกษตรองค์	มหाराชวิชัยประจำ
เป็นแหล่ง ๓ สาธิต	๓ ทรงคิดเกษตรกรรม
เป็นแบบชนบ่นำ	พระราชารัฐเกษตรกร
เขตราชฐานจิตร-	ลดาภิเกษตรขจร
เป็นเขตเกษตรสอน	๓ ทดลองเกษตรวิจัย
(ปรัชญา อภิวิโส, 2530, น. 104)	

ภาพของพระราชวังที่ปรับเปลี่ยนไปนี้แสดงให้เห็นถึงการเฉลิมพระเกียรติอันเกิดจากการที่ผู้แตงน้อมนำพระราชกรณียกิจที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรชาวไทยมากล่าวถึงในบทประพันธ์ เพื่อสื่อให้เห็นพระเกียรติคุณของพระองค์ได้อย่างชัดเจน ดังเช่นการกล่าวถึงพระราชกรณียกิจด้านส่งเสริมอาชีพการเกษตรแก่ราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศ เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจในวิธีการทำเกษตรกรรมต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการสมัยใหม่ ส่งผลให้ราษฎรประกอบอาชีพได้ดี มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ นับว่าเป็นการปฏิบัติพระราชกรณียกิจที่สอดคล้องกับยุคสมัยและความเปลี่ยนแปลงของสังคม

1.9 เนื้อหาปลีกย่อยที่ผู้แต่งประทับใจ ผู้แตงมีเนื้อหาปลีกย่อยซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ประทับใจ และสะท้อนให้เห็นภาพความผูกพันอย่างใกล้ชิดระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับราษฎร ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความไม่ถือพระองค์ ซึ่งทำให้ราษฎรเกิดความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังตัวอย่าง

ในวันพระเสด็จด้าว	แดนอุบล
คุณย่าชราคน	หนึ่งได้
นั่งคอยรับเสด็จจน	บัวเหี่ยว แห้งฮา
อายุร้อยกว่าไสร	อุตล้าห์เฝ้าทรงศรี
ภูมิมาสู่แล้ว	หญิงชรา รื่นแล
ยกดอกบัวโรยพา	จรดเฝ้า
ทรงภาพชบเคียรมา	รับมอบ กมฺทเนอ
ยลภาพซาบซึ่งเรา	อุระตื่นตันเหลือ

(สุภร ผลชีวิน, 2527, น. 18)

ธ กัมพระพักตร์ไกล	พัศตร์ชรา
ทรงเพื่อพึงพจนา	แผ้วถ้อย
พระหัตถ์ผัสสะหัตถา	แม่เฒ่า
แย้มพระสรวลน้อยน้อย	พระเนตรน้าวเนาขวัญ

(ศรีวรรณ นาคะประทีป, 2530, น. 51)

...มีบางครั้งทรงประทับบนพื้นทราย	มีผู้ชายชาวปามานั่งไกล
นุ่งผ้าขาวม้าพนมมือเลื้อยไม้ไผ่	แววพระเนตรจอมไทเปี่ยมปราณี
ทุกครั้งคราวชาวบ้านป่าเข้ามาเฝ้า	องค์ลั่นเกล้าจอมกษัตริย์รัศมี
ทรงไต่ถามถึงความสุขทุกข์ที่มี	ไม่เลือกที่รักชังหวังเกื้อกูล
เขาทุกข์ยากร่วมด้วยช่วยแก้ไข	แนะนำให้ทางเสริมสุขทุกข์คลายสูญ
หาวิธีเสริมรายได้ให้เพิ่มพูล	ดั่งแสงสุริย์ส่องสว่างพ่างพื้นไทย

(สำเนียง เจริญลาภ, 2530, น. 28)

ความผูกพันในลักษณะเช่นนี้ ยิ่งส่งผลให้ประชาชนเกิดความซาบซึ่งสำนึก
ในพระมหากรุณาธิคุณ และเคารพเทิดทูนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้
เหนือสิ่งอื่นใด ดังเช่น

จอมสยามทรงสิทธิ์เจ้า
จอมทัพนำพลไกร
จอมคนนบเหนือใคร
พลก่อกองทุกท้าว

จอมไผท
แกร่งกร้าว
ครองเขต แคว้นเฮย
เทียบแท้จอมใจ

(วันเพ็ญ เช้นตระกูล, 2530, น. 5)

ไอ้พ่อแห่งแผ่นดิน
พลกรักรักและรักดีเกิน
พระบิดาแห่งชาติเช่น
โพธิ์ทองของผองไทย

มีรูปลักษณ์สรรเสริญ
จะกลั่นกล้ำเป็นคำใด
ราษฎร์ร่วมเย็นจะหาไหน
ทุกเหลาล้วนถ้วนทั่วกัน

(วาทัญญู ปรัชญานนท์, 2539, น. 153)

นอกจากนั้น ผู้แต่งยังแสดงความจงรักภักดีด้วยการอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคุ้มครองพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในคราวที่พระประจักษ์หรือทรงตราภรณ์พระวรกาย และการแสดงความจงรักภักดีด้วยการร่วมจัดงานเฉลิมพระเกียรติในพระราชวโรกาสสำคัญต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระราชพิธีกาญจนาภิเษก ฯลฯ ดังตัวอย่าง

...ยามพระองค์เสด็จไปในไพรสณฑ์ มวลข้าบาททั้งนั้นไม่ย่อมน
กราบวอนไหว้เทพไทได้การุณย์ ช่วยคำจุนค้ำถนอมจอมบดิน

(สำเนียง เจริญลาภ, 2530, น. 35)

...ขอให้หายพระประจักษ์โดยด่วนเถิด ขอพรอันประเสริฐช่วยเสริมส่ง
ขอพระสยามเทวาองค์ทรงช่วยปกปักรักษาองค์พระทรงธรรม

(วาทัญญู ปรัชญานนท์, 2539, น. 155)

ครบวาระกาญจนาภิเษก
ห้ำหั่นนำก้อนุกรม

อภิเษกโฉดดม
คณะราษฎร์ประชุมชัย

มุ่งหมายเสมอนยสมาน	ศุภวารนิรติคัย
สรวมชีพถวายพรพิไล	จตุพิธพิบูลย์คุณ
หรรษามหามหุสพ	มนนบสนองหนูน
สมโภชประโมทย์ราชวิรุฬห์	สิริราช ๓ จำเริญ
รวมร่วมเฉลิมกิจฉลอง	นรช้องและสรรเสริญ
กล่าวสาธการวชิประเมิน	ชลินาถพระบาทบงส์
เปรียบมั่นเสมียนดนบุตร	คุณสุดประเสริฐทรง
รักราชเสมอกะบิตุรง-	คประกอบบุญกุลการ
พร้อมพลีถวายชีวิตเนื่อง	ฐลิเบื่องพระบาทมัลย์
สำนึกตระหนักหิต ๓ ดาล	ดลราชฎ์สราญมย์
จัดชุมถวายสกลแถว	ฐิตแนวถนนสม
พึงใจประไพพิศนิยม	ระยะราชดำเนิน
โชติชัชวาลพลุจุฬาว	นภพราวผิพิศเพลิน
ฝูงชนประชุมอธิกเกิน	คณนาประเนืองนันทน์
ชมบุญอตุลย์ดิลกรา-	ชเฉลิมฉลองวัน
คำรบเกลิงถิรถวัลย์	อภิเชกสภาพร
จงรักและภักดีบทลัญช์	ฤติมันสโมสร
เทิดสุดประดุจวรบิตร	กตเวทิตาตรง

(บุญเตือน ศรีวรพจน์, 2540, น. 283)

เนื้อหาปลีกย่อยที่ผู้แต่งนำมากล่าวนี้ถ้าพิจารณาโดยผิวเผินก็อาจจะดูว่าไม่สำคัญเท่าเนื้อหาส่วนอื่น ๆ แต่ถ้าพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้วก็จะพบว่า การที่ผู้แต่งนำมากล่าวถึงนั้น เนื่องจากเป็นเรื่องราวและเหตุการณ์ที่ผู้แต่งประทับใจเพราะแสดงให้เห็นถึงภาพความผูกพันอย่างใกล้ชิดระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับประชาชน ยากที่จะหาพระมหากษัตริย์พระองค์ใดที่จะมีพระราชจริยวัตรเสมอเหมือน ความผูกพันใกล้ชิดในลักษณะเช่นนี้มิได้ทำให้ประชาชนมีความเคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ลดน้อยลงไปแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามประชาชนกลับซาบซึ้งใน

พระราชจริยวัตรที่ไม่ถือพระองค์และทรงเป็นกันเองจนทำให้ประชาชนเทิดทูน เคารพศรัทธาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ และแสดงออก ด้วยความห่วงใยในทุกข์สุขของพระองค์ ตลอดจนแสดงความจงรักภักดีใน รูปแบบต่าง ๆ

การปรับเปลี่ยนในด้านเนื้อหาที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ถ้าพิจารณา โดยภาพรวมแล้ว จะพบว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน นับตั้งแต่เนื้อหาใน ด้าน**พระบรมวงศานุวงศ์**ที่ไม่ได้มีเพียงบทบาทในแง่เป็นสิ่งคู่บุญบารมีเท่านั้น แต่ยังต้องช่วยแบ่งเบาพระราชภารกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย การปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ ราษฎรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และประสบปัญหาความอัตรัดขาด แคลน พระบรมวงศานุวงศ์จึงต้องมีบทบาทในการช่วยเหลือพวกเขาเพื่อให้มี สภาพชีวิตที่ดีขึ้น

นอกจากนั้นยังมีสิ่งคู่บุญบารมีประการอื่น ๆ ที่ปรากฏเฉพาะในรัชสมัยนี้ เช่น ประชาชนซึ่งถือว่ามีส่วนสำคัญที่ช่วยเอื้อให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปกครองสภาพบ้านเมืองอย่างสงบสุขราบรื่น และเมื่อกล่าวถึง**สภาพบ้าน เมือง** ก็จะเห็นได้ว่าผู้แต่งมิได้นำเสนอสภาพบ้านเมืองในแบบอุดมคติที่มีความ งดงามและอุดมสมบูรณ์พร้อมเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่ผู้แต่งยังนำเสนอให้ เห็นสภาพความเป็นจริงของบ้านเมืองในภาวะวิกฤตต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ราษฎร ได้รับความเดือดร้อน ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงนำพาปวงชนชาวไทยให้รอดพ้นจากเหตุการณ์อัน เลวร้ายเหล่านั้นมาได้ด้วยดี

แม้ในภาวะที่บ้านเมืองปกติสุข พระองค์ก็ทรงปฏิบัติ**พระราชกรณียกิจ** นานัปการโดยมีหลักสำคัญคือทรงคำนึงถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงในด้าน ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับประชาชนและบ้านเมือง เพื่อทรงดำเนินการให้สอดคล้อง กับสภาพความเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ดังเห็นได้จาก**พระราชธรรม**ในส่วนของ การปฏิบัติทานช่วยเหลือราษฎรที่ยากจน ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแต่เพียงทรัพย์สินเงินทองและข้าวของเครื่องใช้แก่ราษฎร โดยไม่ ทรงคำนึงถึงต้นเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง ก็อาจจะ

เป็นเพียงการช่วยเหลือเฉพาะหน้าและอาจช่วยเหลือราษฎรได้ไม่ทั่วถึง อีกทั้งไม่เป็นการแก้ปัญหาความยากจนในระยะยาว ดังนั้นการที่พระองค์พระราชทานความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โครงการในพระราชดำริกว่า 2,000 โครงการ ที่ทำให้ราษฎรสามารถยืนหยัดเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวให้มีความสุขได้ตามอัฏภาพ จึงเท่ากับเป็นการแก้ปัญหาความยากจนในระยะยาวและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งการปฏิบัติทานในลักษณะเช่นนี้ยังเชื่อมโยงไปสู่การปรับเปลี่ยนเนื้อหาในด้านอื่น ๆ เช่น **ภาพของพระราชวังที่ประทับ** กล่าวคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะพระราชทานความช่วยเหลือในด้านการส่งเสริมอาชีพให้แก่ราษฎร พระองค์จึงทรงดัดแปลงพระราชวังที่ประทับส่วนหนึ่งเป็นสถานที่ทดลองทางการเกษตรด้วย ผู้แตงนำลักษณะเด่นดังกล่าวมาบรรยายแทนที่จะกล่าวถึงเฉพาะความยิ่งใหญ่งดงามแต่เพียงอย่างเดียว

จากพระราชกรณียกิจนันทนาการที่พระองค์ทรงเหน็ดเหนื่อยตรากตรำเพื่อราษฎรนั้น ส่งผลให้ราษฎรได้ตระหนักว่าพระองค์ก็คือมนุษย์ปุถุชนผู้หนึ่งที่มีเลือดเนื้อ และต้องทรงงานด้วยความเหน็ดเหนื่อย ประกอบกับการที่ผู้แตงได้สอดแทรก**เนื้อหาปลุกย่อยที่ผู้แตงประทับใจ**ในบทประพันธ์ ก็ยังทำให้ผู้อ่านได้ตระหนักและซาบซึ้งในพระราชจริยวัตรอันงดงามว่า แม้จะทรงเป็นถึงพระประมุขของประเทศ แต่ก็ทรงใกล้ชิดกับประชาชน จึงส่งผลให้**ภาพลักษณ์**ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ประชาชนได้ประจักษ์คือภาพของบุคคลจริงมิใช่ภาพในอุดมคติที่สูงสุดเอื้อมและสัมผัสไม่ได้อีกต่อไป

2. การปรับเปลี่ยนด้านศิลปะการใช้ภาษา

การที่ผู้แตงมุ่งดำเนินการแต่งโดยสืบทอดศิลปะการใช้ภาษาตามแบบจารีตนิยมเพียงอย่างเดียวนั้น อาจทำให้วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติขาดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ในวงวรรณกรรม ซึ่งอาจส่งผลให้งานวรรณกรรมไม่น่าสนใจเท่าที่ควร ดังนั้นการปรับเปลี่ยนในด้านศิลปะการใช้ภาษาจึงนับว่าเป็นอีกลักษณะสำคัญที่ช่วยให้วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติมีความหลากหลายและน่าสนใจในแง่มุมที่ต่างไปจากเดิม

ลักษณะเด่นของการปรับเปลี่ยนในด้านศิลปะการใช้ภาษา ได้แก่ การเลือกสรร
ใช้คำเรียกแทนพระนาม

ผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวปรับเปลี่ยนคำเรียกแทนพระนามให้มีหลากหลายกว่าในอดีต ดังเห็น
ได้จาก**คำลำดับเครือญาติ** ได้แก่ คำว่า พ่อ พ่อเจ้า พระพ่อ พ่อเมือง พ่อแห่ง
แผ่นดิน พระบิดาแห่งชาติ ฯลฯ **คำภาษาไทยถิ่นที่มีความหมายว่าพระมหา-**
กษัตริย์ ได้แก่ คำว่า “พ่อหลวง” (ภาษาไทยถิ่นเหนือ) และ “รายอ” (ภาษา
ไทยถิ่นใต้) **คำที่แสดงถึงพระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจ** ได้แก่ คำว่า
กษัตริย์เกษตร กษัตริย์กสิกรรม กษัตริย์สายน้ำ ในหลวงสายน้ำ ยอดกษัตริย์พัฒนา
กษัตริย์ยอดนักพัฒนา ฯลฯ ดังตัวอย่าง

นมมิแพงอย่างคิด
เพื่อประชาชนไซ้

สวนจิตรผลิตถูกได้
พ่อให้ประชา
(สุนีย์ ปิยะเกตุ, 2539, น. 10)

...ไอ้พ่อแห่งแผ่นดิน
พลกรักรักและรักดีเกิน
พระบิดาแห่งชาติเช่น
โพธิ์ทองของผองไทย

มีรูสิ้นคำสรรเสริญ
จะกลั่นกล้ำเป็นคำใด
ราษฎร์ร่มเย็นจะหาไหน
ทุกเหลาล้วนถ้วนทั่วกัน
(วาทัญญู ปรัชญานนท์, 2539, น. 153)

“พ่อหลวง” ชนพริ้ง
ตริงมันมนบุญ

สรซ้องสุกิจตรู
ชิตบุญบพิตรบาล...
(ศิวกานท์ ปทุมสูติ, 2539, น. 112)

...การศึกษา อนามัย ให้วางแผน
พระมิ่งฟ้า รายอ เทพบดินทร์

ตั้งตัวแทนพิทักษ์เป็นหลักถิ่น
ต่างถวิลต่างเคารพต่างนบน้อม...
(สมหวัง สารทะ, 2531, น. 71)

...เป็นบุญราษฎรมีอาจเทียบเปรียบบุญได้ ขึ้นกายใจใกล้สิ่งงามความผดผ่อง
 งามรุ่งเรือง “เมืองเกษตร” เขตทดลอง พระเกียรติก้องสม “กษัตริย์เกษตร” ไทย
 (ณรงค์ อิมเย็น, 2539, น. 221)

คำเรียกแทนพระนามดังกล่าวข้างต้นนี้เคยปรากฏใช้ในที่อื่นโดยทั่วไป เพียงแต่ผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติในอดีตอาจไม่ได้สนใจที่จะหยิบยกคำเหล่านี้มาสร้างสรรค์เป็นคำเรียกแทนพระนาม นอกเหนือจากคำที่ใช้สืบทอดต่อกันมา ซึ่งตรงข้ามกับผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่สนใจคำต่าง ๆ เหล่านี้ จึงนำมาเป็นคำเรียกแทนพระนาม เพื่อตกแต่งบทประพันธ์ให้มีความไพเราะงดงาม และมีความหลากหลาย ทำให้ผู้อ่านไม่เกิดความซ้ำซากจำเจ

ที่สำคัญคือคำเรียกแทนพระนามทั้งสามลักษณะนี้ยังแสดงให้เห็นถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการเลือกสรรคำเหล่านี้มาใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหาความในบทประพันธ์ โดยเริ่มจาก **คำภาษาไทยถิ่นที่มีความหมายว่าพระมหากษัตริย์** ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรของประเทศที่มีเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ราษฎรในทั่วทุกภูมิภาคเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นตามมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อทรงรับทราบและแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ภาคเหนือ ส่งผลให้เกิดคำเรียกแทนพระนามว่า “พ่อหลวง” ซึ่งเป็นภาษาไทยถิ่นเหนือ เดิมคำนี้มีความหมายว่า “ผู้นำชุมชน ผู้นำเผ่า หรือผู้ใหญ่บ้าน” แต่ต่อมาได้นำมาใช้ในความหมายว่าพระมหากษัตริย์ด้วย ซึ่งเพิ่งจะมีปรากฏใช้ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากราษฎรในท้องถิ่นภาคเหนือส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงทิวกันดาร หรือบางพวกก็เป็นชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลจากผู้คนพื้นราบ ขาดการติดต่อให้ความช่วยเหลือมาเป็นเวลานาน การดำรงชีวิตของผู้คนเหล่านี้ขึ้นอยู่กับผู้นำชุมชนและผู้นำเผ่าเป็นหลัก เพราะผู้นำชุมชนจะเป็นผู้ชี้้นำการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตให้แก่สมาชิกในหมู่บ้าน แต่ลำพังความช่วยเหลือจากผู้นำชุมชนก็ยังไม่เพียงพอที่

จะทำให้ความเป็นอยู่ของพวกเขาดีขึ้นได้ เพราะการขาดแคลนความรู้หลัก และเงินงบประมาณช่วยเหลือ จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียน จึงทรงให้ความช่วยเหลือพัฒนาคุณภาพชีวิต พวกเขาให้ดีขึ้น ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงเป็น “พ่อหลวง” ของ ประชาชนเหล่านั้น คือทรงเป็นผู้นำทางการดำเนินชีวิตของพวกเขาให้มีความสุขนั่นเอง

หรือแม้แต่ราษฎรในเขตพื้นที่ชายแดนภาคใต้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนเช่นเดียวกัน ดังเห็นได้จากการ ใช้คำเรียกแทนพระนามว่า “รายอ” ซึ่งเป็นภาษาไทยถิ่นใต้ ส่วนใหญ่ใช้ในแถบ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซีย เพราะคำว่า “รายอ” เป็นภาษามลายู มีความหมายว่า “เจ้า ผู้ปกครอง” ไทยยืมมาใช้ใน ภาษาไทยถิ่นใต้มีความหมายกว้างกว่าเดิม คือความหมายว่าพระมหากษัตริย์ การยืมคำมาใช้ในลักษณะเช่นนี้เรียกได้ว่าเป็นการยืมภาษาที่เกิดจากการมี อาณาเขตติดต่อกัน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการยืมภาษาในลักษณะเช่นนี้คือการ สัมผัสภาษา กล่าวคือ ในเขตชายแดนไทย-มาเลเซีย มีผู้รู้สองภาษาคือภาษา ไทยและภาษามลายู เมื่อคนที่รู้ทั้งสองภาษานี้พูดสลับทั้งสองภาษาปนกัน ภาษาของคนเหล่านี้จึงมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน จนในที่สุดก็ต้องยืมภาษาใดภาษา หนึ่งมาใช้ ดังเช่นการยืมภาษามลายูคำว่า “รายอ” มาใช้ในภาษาไทยนั่นเอง

การที่ผู้แต่งนำคำภาษาไทยถิ่นมาใช้เป็นคำเรียกแทนพระนามนี้ แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งเป็นผู้ที่รู้หลายภาษา ซึ่งสอดคล้องกับสภาพการใช้ภาษา ไทยปัจจุบันคือ “ภาวะหลายภาษา” แม้ว่าภาวะหลายภาษาในภาษาไทยอาจ ก่อให้เกิดปัญหาการใช้ภาษา เช่น การใช้คำภาษาต่างประเทศในภาษาไทย โดยไม่จำเป็น แต่ภาวะหลายภาษาของผู้แต่งวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรตินี้ถือ ได้ว่าเป็นการแสดงภูมิความรู้ของผู้แต่ง เพราะสามารถนำภาษาไทยถิ่น ต่าง ๆ มาใช้เป็นคำเรียกแทนพระนามให้มีความหลากหลาย และน่าสนใจ มากยิ่งขึ้น ตลอดจนแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็น ที่เคารพยกย่องของประชาชนในทุกเผ่าพันธุ์และทุกท้องถิ่นทั่วภูมิภาคของ ประเทศไทยอีกด้วย

การเสด็จพระราชดำเนินในทั่วทุกภูมิภาคนั้น ก็เพื่อทรงรับทราบสภาพปัญหาและทรงคิดหาแนวทางการช่วยเหลือราษฎรให้พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยนแนวทางการปฏิบัติพระราชกรณียกิจ ตลอดจนการประยุกต์ใช้พระอัจฉริยภาพให้สอดคล้องกับยุคสมัยและความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังเห็นได้จากการปฏิบัติพระราชกรณียกิจในด้านต่าง ๆ ที่ล้วนแล้วแต่เป็นไปเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของเหล่าพสกนิกร โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจในด้านการเกษตรที่ส่งผลให้เกษตรกรซึ่งเป็นราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หลากหลายโครงการที่เกิดขึ้นจากพระราชกรณียกิจด้านการเกษตรของพระองค์นั้น ต่างเป็นที่ประจักษ์ชัดถึงพระอัจฉริยภาพในการคิดค้น ทดลอง และพัฒนา จนได้ผลเป็นที่น่าพอใจ เช่น โครงการฝนหลวง โครงการพัฒนาแหล่งน้ำ โครงการทฤษฎีใหม่ ฯลฯ โครงการต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้การประกอบอาชีพของเกษตรกรได้ผลดี มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อันจะส่งผลให้การพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นไปอย่างราบรื่น ดังนั้นพระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจดังที่ได้กล่าวมานี้ จึงก่อให้เกิดความซาบซึ้งและประทับใจแก่พสกนิกรชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง และเป็นที่มาของ **คำเรียกแทนพระนามที่แสดงถึงพระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจ**

การที่ผู้แต่งได้นำพระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้เป็นคำเรียกแทนพระนามนั้น นอกจากผู้แต่งจะได้พบเห็นและสัมผัสพระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจด้วยตนเองจากการเข้าเฝ้าฯ รับเสด็จในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ไปเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องที่ต่าง ๆ แล้ว อีกส่วนหนึ่งผู้แต่งยังได้รับทราบพระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจจากสื่อต่าง ๆ ได้โดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และอินเทอร์เน็ต เป็นต้น การที่สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้เผยแพร่พระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจอย่างแพร่หลายนั้น เป็นผลมาจากการสื่อสารแห่งยุคสมัยใหม่ในสังคมปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าขยายไปสู่ชุมชนต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทำให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้อยู่เป็นประจำ จึงซึมซาบเกิดแรงบันดาลใจที่จะนำพระอัจฉริยภาพและพระราชกรณียกิจมาใช้เป็นคำเรียกแทนพระนาม

นอกจากนั้นยังเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าพระราชจริยวัตรและพระราชกรณียกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อราชนั้นเป็นไปในลักษณะที่ผูกพันใกล้ชิด ไม่ถือพระองค์ และก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ราษฎรอย่างแท้จริง ส่งผลให้ราษฎรเกิดความรักและผูกพันในพระองค์เสมือนว่าทรงเป็น “พ่อของแผ่นดิน” ดังเห็นได้จากในปัจจุบันที่ปวงชนชาวไทยนำ**คำลำดับเครือญาติที่มีความหมายว่า “พ่อ”** มาใช้เรียกแทนพระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยความเคารพเทิดทูน

บทสรุป

การปรับเปลี่ยนในด้านเนื้อหา และศิลปะการใช้ภาษาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น เกิดจากการที่ผู้แต่งได้รับแรงบันดาลใจสำคัญจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปรับเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับพระองค์ เช่น พระราชจริยวัตร พระราชธรรม พระอัจฉริยภาพ พระราชกรณียกิจ ฯลฯ ให้สอดคล้องกับยุคสมัย และการเปลี่ยนแปลงของสังคม ส่งผลให้สถาบันพระมหากษัตริย์มิได้ปรากฏภาพลักษณ์แบบอุดมคติที่สูงส่งอยู่ไกลเกินเอื้อมอีกต่อไป เพราะภาพลักษณ์แห่งความเป็นจริงของสถาบันพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช คือ การเป็นหลักที่พึ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริง และทรงนำพาประชาชนและประเทศชาติไปสู่ความวัฒนาผาสุกท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในยุคสมัยปัจจุบันได้อย่างสุขุมคัมภีรภาพ

การปรับเปลี่ยนดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่าผู้แต่งวรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ความสำคัญต่อการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ แก่วรรณกรรม อีกทั้งยังเป็นผู้ที่สามารถนำสิ่งที่มีอยู่เดิมมาปรับเปลี่ยนและพัฒนาให้มีความหลากหลายและน่าสนใจในแง่มุมที่ต่างไปจากเดิม ส่งผลให้วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติมีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจค้นหาสิ่งใหม่ ๆ และสิ่งเก่าในแง่มุมใหม่ได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังช่วยเพิ่มคุณค่าในเชิงสังคมและวรรณศิลป์ให้แก่วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติ นอกเหนือไปจากคุณค่าที่เกิดจากการสืบทอดกรอบแห่งจารีตนิยมตามแบบฉบับครูแต่เพียงเท่านั้น

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, สำนักงาน. แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาด้านเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, 2540.
- _____. 50 ปีแห่งการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : บริษัทไอ.เอส พรินติ้ง เฮาส์ จำกัด, 2538.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. “สถาบันพระมหากษัตริย์.” ใน ๓ คือรากแก้วของ แผ่นดิน ปาฐกถาพิเศษ “คึกฤทธิ์ ปราโมช”. หน้า 5-49. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- เฉลิมชัย ตาละลักษมณ. ลิลิตเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระภูมิพลมหาราช. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์วัฒนาภิชาติ, 2530.
- ณรงค์ อิ่มเย็น. “โครงการพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคำกลอน.” ใน ร้อยกรองกาญจนาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ- ประมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 295-424. กรุงเทพฯ : คณะ กรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, 2539. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติ ครบ 50 ปี).
- ตรัง, พระยา. วรรณกรรมพระยาตรัง. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2515.
- ถวัลย์ มาตรฐาน. ลิลิตอัครศิลปิน “นวมินทร์มหาราชา”. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2542.
- ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. ทศพิศราชธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา- มกุฏราชวิทยาลัย, 2532. (จัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายเปรมจิตต์ กล้วยไม้ ณ อยุธยา 5 เมษายน 2532).

เทพ สุนทรศารทูล. มหากาญจนาภิเษก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ธงชัย ดิษโส. “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.

_____. “ภาพของพระราชวังในวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว : จาก ‘จารีตนิยม’ สู่ ‘การปรับเปลี่ยน’.” จุลสารลายไทยฉบับพิเศษ วนาภาษาไทยแห่งชาติ 29 กรกฎาคม 2547. ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 5 (กรกฎาคม 2547) : 51-55.

_____. “วินิจฉัยการเปลี่ยนแปลงการใช้คำเรียกแทนพระนามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากวรรณกรรมเฉลิมพระเกียรติ : มุมมองภาษาเชิงสังคม.” จุลสารลายไทยฉบับพิเศษ วนาภาษาไทยแห่งชาติ 29 กรกฎาคม 2546. ภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4 (กรกฎาคม 2546) : 8-15.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2520.

นายสวน มหาดเล็ก. ไคลยขอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พงษ์เพชรเจริญการพิมพ์, 2521. (จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์เจือ สตะเวทิน ณ เมรุวัดโสมนัสวรวิหาร 21 พฤศจิกายน 2521).

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ไคลยลิลิตสุภาพพระบรมราชาภิเษกสัมปตมะราชมหাজักรวงศ์. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2472.

บุญเตือน ศรีวรพจน์. “นวมินทรราชธิราช.” ใน ฉัตรแก้วแก้วแผ่นดิน, หน้า 247-298. กรุงเทพฯ : สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ, 2540.

- บรมโกศ, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. “โคลงชะลอพระพุทธรูปไสยาสน์.” ใน *ชุมนุมพระราชนิพนธ์และบทประพันธ์*, หน้า 52-67. กรุงเทพฯ : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2507.
- ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. *โคลงดั้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533. (จัดพิมพ์ประกาศเกียรติคุณงาน “200 ปี สมเด็จพระมหาปรมานุชิตชิโนรส” 11 ธันวาคม 2533).
- . *ลิลิตตะเลงพ่าย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2515.
- ประคอง นิมมานเหมินทร์. “ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีขอพระเกียรติ.” *วารสารภาษาและวรรณคดีไทย* 16 (ธันวาคม 2542) : 1-25.
- ปรัชญา อภิวิโส, พระ. *พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระราชธรรมพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2539.
- . *ภูมิพลมหาราชคำฉันท์*. กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ แกรมมี่ จำกัด, 2540.
- พิชิตปรีชากร, กรมหลวง. *ลิลิตของพระองค์เจ้าคัคณางค์คุณาล. พระนคร* : โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2493.
- มัญญ มุกข์ประดิษฐ์. *ประทับแห่งแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทไทยประกันชีวิต, 2539.
- มหาวิทยาลัย, ทบวง. *เอกกษัตริย์อัจฉริยะ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2540.
- ยุพร แสงทักษิณ. *วรรณคดีขอพระเกียรติ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2537.
- “ลิลิตยวนพ่าย.” ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา ฉบับถอดความ*, หน้า 1-85. จัดทำโดยคณะทำงานโครงการรวมวรรณกรรมอาเซียนประเทศไทย เล่ม 2 ปี. กรุงเทพฯ : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539.

- วันเพ็ญ เช็นตระกูล. ทศพิธราชธรรมจากบทโทรทัศน์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระภูมิพลมหาราช เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2530. กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2533.
- วรรณดี สรรพจิต. บารมีพระร่มเกล้า. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2531. (จัดพิมพ์และเผยแพร่เนื่องในพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก).
- คิวกานท์ ปทุมสูติ. สมเด็จพระภัทรมหาราชคำฉันท์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัทต้นอ้อ แกรมมี่ จำกัด, 2539.
- ศรีวรรณ นาคะประทีป ศยามานนท์. นวมินทรมหาราชสดุดี. กรุงเทพฯ : สมาสตร์แห่งชาติในพระบรมราชูปถัมภ์, 2530. (จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในพระราชวโรกาสที่มีพระชนมายุครบ 5 รอบ).
- สมหวัง สารภะ, พระมหา. พระราชกรณียกิจ. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, 2531. (จัดพิมพ์และเผยแพร่เนื่องในพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก).
- สำเนียง เจริญลาภ. บทร้อยกรองเฉลิมพระเกียรติพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สุทธินิสารการพิมพ์, 2530.
- สุนัย ปิยะเกตุ. ลิลิตโครงการพระราชดำริเฉลิมพระเกียรติพระภูมิพลมหาราช เสวยสิริราชสมบัติครบ 50 ปี. กรุงเทพฯ : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครเหนือ, 2539.
- สุภร พลชีวิน. เย็นศิระเพราะพระบริบาล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527.
- เสาวณิต วิงวอน. “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมยอพระเกียรติ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530. (อัดสำเนา)

- อนงค์ อินทร์ทรัพย์. “บารมีพระแม่เพียงทinker.” ใน *ใบบุญใบยใบกฟ้า*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, 2523. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี).
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. *ภาษาในสังคมไทย : ความหลากหลาย การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- อรอนงค์ ตั้งก่อเกียรติ. “ลิลิตอัครศิลปิน.” ใน *ร้อยกรองกาญจนาภิเษก เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช*, หน้า 5-115. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, 2539. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี).
- อุปกิตศิลปสาร, พระยา. “ลิลิตสุภาพสดุดีพระราชบัญญัติประถมศึกษา.” ใน *คำประพันธ์บางเรื่อง*, หน้า 47-55. [ม.ป.ท.], 2511. (จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต.ต. ทองสืบ พันธุหงส์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 13 พฤศจิกายน 2511).

Chamnan Rodhetbhai. *Role of monarchy in Thai political and social development with special refrence to King Bhumibol Adulyadej*. New Delhi : Centre for South, Central South East Asian and South-West Pacific Studies, School of International Studies, Jawaharlal Nehru University, 1990.

Chintana Bhandfalk, ed. *The Thai Monarchy*. Bangkok : Foreign Office, the Public Relations Department, Office of the Prime Minister, 1999.

Manas Chitakasem, ed. *The Literary Traditions*. Bangkok : Chulalongkorn University Printing House, 1995.

Tanin Kraivixien. *His Majesty King Bhumibol Adulyadej : compassionate monarch of Thailand*. Bangkok : Katavethin Foundation, 1982.

The Office of His Majesty's Principal Private Secretary. *A memoir of His Majesty King Bhumibol Adulyadej of Thailand*. Bangkok : Bangkok Printing (1984) Co., Ltd., 1987.

เอกสารข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

เครือข่ายกาญจนาภิเษก (The Golden Jubilee Network). <www.kanchanapisek.or.th>. 11 มกราคม 2547.

“คนไทยโชคดีที่มีในหลวง.” <http://www.prd.go.th/prd1/article/detail_article.php?id=38>. 11 มกราคม 2547.

“น้อมนำชีวิตด้วยเศรษฐกิจพอเพียง.” <http://www.prd.go.th/prd1/article/detail_article.php?id=198>. 5 มีนาคม 2547.

“พระมหากษัตริย์คุณแก่เกษตรกรด้านที่ทำกิน.” <http://www.prd.go.th/prd1/article/detail_article.php?id=228>. 5 มีนาคม 2547.

“ในหลวงกับประชาชน.” <<http://www.prd.go.th>>. 5 มีนาคม 2547.